

če s problemima društva i vremena u kojem živimo i da prikazivanjem nama bliskih ljudskih sudbina provociraju gledaoce na razmišljanje (citati iz zapisnika).

Za Veliku zlatnu arenu predlažem *Trofej* i *Živi bili pa videli*. Drama čoveka u njegovom nastojanju da izmeni stanje stvari.

Trofej nosi i valja u svom koritu više ljudskih drama. Karolj Viček i Ferenc Deak ulaze mnogo dublje u tkivo našeg života nego bilo koji stvaralac u Puli 1979.

Komisija za ispitivanje porekla imovine je samo dobar povod da se umetnički prikažu ljudske sudbine u borbi.

Najjači trenutak u filmu: premeštanje komisije u drugu proštoriju, u neko prizemlje.

I ljudi tu takođe padaju u neko prizemlje.

U tom završnom delu *Trofej* dostiže vrhove naše, i ne samo naše, filmske umetnosti. Napetost i dramatičnost rastu i rastu. Tu se koža ježi.

Uživajući na ovim vrhovima možemo mirne duše da oprostimo neke nedostatke, neke naivnosti u filmu: mestimično suviše detaljiziranje i opširnost teksta, neke suviše scene koje ilustruju već poznate stvari, ponavljanja, preveliku jasnost i, pre svega, sporost u ekspoziciji.

Sve je to ipak meznatno u odnosu na umetničke odlike filma, u prvom redu na izvanredno stvaranje atmosfere, i to na »filmičan« način, čemu je mnogo doprinela i gluma, a posebno kamera, tako da sada već slobodno možemo isticati jedan uspešno »uigrani« trio vojvođanske filmske umetnosti: Viček-Deak-Ninkov, uz ingenioznu muzičku pratnju braće Vranješević.

A to sve je ogroman rezultat u takvim oskudnim uslovima u kojima se film rađa u Vojvodini.

Uspeh *Trofeja* teško će priznati oni koji nisu videli svih dvadeset osam filmova jugoslovenske produkcije. Po mom dubokom ubeđenju — a to će vremenom svaka iole nepristrasna kritika da potvrdi — često isticani film Antuna Vrdoljaka *Povratak*, zahvaljujući renomiranom reditelju i izvanrednom glumačkom triu (Dvornik-Serbedžija-Buzančić), veoma je uspelo ali arhaično delo, bez rizika, s pozajmljenom idejom o »krivici« pobednika; a od strane publike na prvo mesto stavljen *Novinar* Fadila Hadžića, pored svih svojih odlika, posebno znalačkog režijskog postupka, ima jednu veliku manu u scenariju: pisac nije umeo da završi svoju ne baš originalnu priču o hrabrom reporteru; on ostaje bez ikakvog oslonca u društvu i među svojim prijateljima, pa i u porodici, tako da na kraju više liči na patološkog tipa, nekog monstruma, nego na heroja. Šteta, jer taj film i njegov tvorac su mi prirasli za srce. Možda posmalo i delim njihovu sudbinu kao što delim i sudbinu druga Joce Lukača u filmu *Trofej*.

Mislim da će i mnogi gledaoci filma prepoznati sebe i svoje dileme u jednom viru snažne umetnosti koja oživljava dramu čoveka. Našeg čoveka.

A to je najviše što možemo da očekujemo danas od našeg filma.

Odlazim iz sparne Pule u svež Novi Sad.

Osećam se, pomalo, kao Boris Dvornik u završnoj sceni filma *Povratak*.

Zar sam zaista kriv što je *Trofej* bio najbolji film u Puli? Zar sam zaista kriv što je film *Usujanje* bio najevropskiji, a *Zemaljski dani* teku najčarobniji film u Puli?

Zar je to zaista bio žiri koji treba ubiti?

Scena iz Draškovićevog filma »usujanje«

ARGONAUTI ZAPADNOG PACIFIKA, BIGZ, Beograd 1979.

Piše: Zoja Karanović

NOVE KNJIGE * NOVE KNJIGE

Kada izađe iz sopstvenog porekla, morala i kulture uopšte, u kojoj je rođen, ljudskom se biću otvaraju neslućene mogućnosti i potpuna lepota avanture; kao kad se cvetu koji se otvara otkriva nepoznata svetlost. Jedan od ljudi koji je tu lepotu intenzivno osetio bio je i Bronislav Malinovski. Poreklom Poljak, iz bogate porodice, fizičar po obrazovanju, opčinjen čitanjem Frejzerove *Zlatne grane*, on odlučuje da napusti svoj dotadašnji život i posveti se životu i ispitivanju domorodaca. Zato godine provedene u Novoj Gvineji, a posebno na ostrvima Trobrijana, za stvaralaštvo Malinovskog imaju presudan značaj.

Kao neposredni rezultat života među domorocima Trobrijanskih ostrva nastalo je jedno od njegovih najznačajnijih dela — *Argonauti Zapadnog Pacifika*. U nas se ova knjiga, u prevodu, pojavljuje gotovo šezdeset godina nakon njenog nastanka* (delo je nastalo 1920. a objavljeno 1922). Bez sumnje zakasnelo, kada je mnoge ideje Malinovskog prevazišla savremena antropologija, ali da li i prekasno, bez smisla?

Osnovni predmet interesovanja Malinovskog u ovom delu predstavlja Kula, »specifičan oblik razmene obuhvatnog međuplemenskog karaktera«. Kula se obavlja u širokom prstenu koji predstavlja zatvoren krug. Po ovom kružnom, međuostrvskom putu, neprestano se kreću, u suprotnim smerovima, dve vrste predmeta — ogrlice od crvenih školjki i — u suprotnom smeru — narukvice od belih školjki. One se neprestano razmenjuju i proces uvek traje. U Kulu je uključen veoma velik broj ljudi. Ova činjenica je važna, jer predmeti koji se razmenjuju u Kuli za domoroce predstavljaju vrhunske vrednosti, pa ih većina ljudi zajednice i poseduje. Posedovanje ovih ogrlica ili narukvica ispunjava čovekovu želju za posedovanjem uopšte. Shvatanje posedovanja se, međutim, mnogo razlikuje od shvatanja kakvo o nje razmeni, dakle u kretanju od jednog posednika do drugog, onda mu ima Zapadni čovek. Pošto su ti dragoceni predmeti u stalnoj ih čovek kratko i naizmenično ima. (Vrednosti Kule, naravno, ne predstavljaju vrednosti i za čoveka zapadne civilizacije. Na neki način bi premeti Kule, po značenju koje za domoroce imaju, mogli biti adekvatni najskupljim primercima dijamanta i slično, mada je, čitam tu nedavno, i jedan primerak konzerve od piva za italijanske kolekcionare dostigao vrednost od pola miliona lira. Vrednost neutilitarnih predmeta je, uostalom, često veoma relativna. Sve ovo je rečeno da bi čovek evropske kulture i senzibiliteta lakše mogao da pojmi činjenicu da su predmeti Kule stvarno veoma dragoceni za ljude i zajednice koje u njoj učestvuju.) Sam smisao posedovanja, za stanovnike ovog ostrvskog područja, je u razmenjivanju, odnosno u davanju. U tom cilju se preduzimaju dugotrajna i veoma opasna putovanja da bi se predmeti Kule preneli od jednog ka drugom partneru. U nekim od tih putovanja učestvovao je i sam Malinovski. Da bi se ova putovanja mogla ostvariti, stanovnici Trobrijana grade specijalne kanue na kojima plove i više stotina milja. Zato ih Malinovski i naziva Argonautima. Izgradnja ovih kanua nije ni lak ni jednostavan posao. Opisujući izgradnju kanua, i neke druge, tako složene poslove, Malinovski pobija do tada uvrženo mišljenje, koje na žalost nije retko mi danas, da ljudi tzv. primitivnih zajednica nisu sposobni za nikakav složeniji rad. Dokumentovani materijal ove knjige, međutim, samo pokazuje da su motivi koji navode domoroce i čoveka Zapadne civilizacije na rad — različiti. »Dobit, koja se u civilizovanim zajednicama tako često javlja kao podstrekač rada, u izvornim urođeničkim uslovima nikada ne predstavlja motiv za rad. Zato belci imaju veoma malo uspeha kada pomoću dobiti podstiču urođenika na rad« (140). Karakter samog života i vrednosti čoveka Zapadne civilizacije i čoveka s Trobrijanskih ostrva su različiti. Malinovski to i pokazuje. Zato se oni ne mogu meriti istim merilima. »Ako ga (urođenika) potom merite moralnim, ekonomskim i zakonskim standardima koji su mu takođe suštinski strani, ne možete u svojoj proceni dobiti ništa drugo do običnu karikaturu« (140). Kada se ima u vidu da su moralni, ekonomski i zakonski standardi samo *normativne kategorije* — odnosno da su relativni, postaje jasnije koliko čovek Zapadne civilizacije postupa ograničeno kada drugačijim kulturama nameće ideale sopstvenih vrednosti.

Pošto je za domoroce Kula jedan od najvažnijih oblika života, u nju su uključeni, ili joj se direktno podređuju, mnogi drugi vidovi života. Malinovski ih u okvirima Kule i ispituje. On detaljno govori o društvenoj i socijalnoj hijerarhiji zajednica koje žive na ostrvima Trobrijana. Malinovski otkriva da ovi vidovi hijerarhije postoje i da je ona veoma složena. Ekonomsku moć obično poseduje poglavica ili vrač, ali se od njega, za razliku od konvencija koje vladaju u našem svetu, očekuje i najneposrednije davanje. »Od čoveka koji poseduje očekuje se da deli, da bude poverljiv i velikodušan« (87). Njegova je dužnost da »ponudi hranu svakom strancu, posetiocu, pa čak i besposličaru iz drugog kraja i sela« (87). (Ovakav običaj je ranije postojao kod mnogih naroda i zajednica različitih vrsta, ali je odavno iščezao.) Od posednika najdragocenijih predmeta Kule očekuje se i da ih predaje dalje, i on to uvek čini. I dok za urođenika s ostrva Trobrijana posedovati znači dati, Zapadni čovek svoje dragocenosti najčešće ljubomorno čuva u trezorima, daleko čak i od pogleda drugih.

Malinovski takođe otkriva da se unutar razmene u Kuli razvijaju duboko i istinska prijateljstva među partnerima, a time

i čvrste međuplemenske veze koje se stalno prenose na nasleđnike.

Fenomen igre u kojoj čovek ostvaruje neposredni kontakt sa sopstvenim skrivenim snagama i silama prirode, za domoroce u Kuli ima presudan značaj. Kroz delo Malinovskog otkriva se smisao i lepota igre, ne samo za primitivne zajednice, nego i za čoveka uopšte.

Verovanja, mitologija i magijski rituali, koji imaju presudnu ulogu u životu ovih zajednica, i pojedinaca u njoj, takođe su veoma složeni. Opisujući ih u okvirima Kule i izvan nje, Malinovski otkriva koliko je neposredan i prisran odnos s prirodom i koliko je ovaj čovek poštuje.

Argonauti Zapadnog Pacifika je knjiga koja ima veoma veliku dokumentarnu vrednost za istraživače različitih interesovanja i senzibiliteta: za etnologa, ekonomistu, sociologa i druge, ona predstavlja dragocen izvor informacija ne samo o kulturi o kojoj govori, a koju su belci na žalost uništili, nego o ljudskoj kulturi uopšte. Ovde se, međutim, ne iscrpljuje njen značaj. Malinovski je imao izuzetnog dara za živo i zanimljivo pripovedanje. Knjiga je zato puna lepih opisa egzotičnih predela i ljudi. Ona je, pored ostalog, i zanimljiv putopis, pa je s interesovanjem može čitati i obični čitalac.

Najveća vrednost ovog dela je, ipak, nešto drugo. »Primitivna kultura« ovde »civilizaciji« nudi humanije principe života. U ovo vreme neracionalnog korišćenja energija planete, kad se jedan deo čovečanstva guši u raskoši, dok drugi umire od gladi, u vreme u kome čovek bezobzirno uništava prirodu, u vreme akutnih kriza i ratova, čovečanstvu je zaista potrebna pomoć i humaniji oslonac. Malinovski je to intenzivno osećao. On je u saradnji različitih kultura i senzibiliteta, bez dominacije bilo koje od njih, video rešenje za svet. Zato je u ovoj knjizi i optuživao belce što uništavaju jednu kulturu čiji značaj ne shvataju, a koja je umnogome plemenitija od njihove. Zasnovana na principima saradnje, ova kultura čoveka uči humanosti. U humane principe čovečanstva je Malinovski, uprkos svemu, duboko verovao. Pred sam kraj života, dok su svetom besnele do tada neviđene destruktivne snage (drugi svetski rat), on je u eseju o Džordžu Frejzeru, pored ostalog, rekao: »Pošto se okonča sadašnja katastrofa, odnosi među rasama će morati da se zasnaju na novim principima podjednake prava (...). Antropolog veruje u pravo svih rasa (...). Mi, predstavnici bele rase, prevashodno smo odgovorni za to, jer mi smo dali svoju religiju, svoje vaspitane i mnoga druga duhovna dobra drugim rasama i drugim narodima sa prećutnim obećanjem da će, čim prihvate našu civilizaciju, postati ravnopravni sa nama. Ovo obećanje nije ispunjeno.« Knjiga koja je upravo pred nama nas na ovaj neispunjeni dug stalno podseća.

* Knjiga Bronislava Malinovskog *Argonauti Zapadnog Pacifika* pojavila se u nas u BIGZ — ovoj biblioteci XX vek (serija velikih antropoloških dela), Beograd 1979, u prevodu Drinke Gojković i Jasmine Lukić. Inspirativan predgovor Džordža Frejzera je sve što se ovde, pored teksta knjige Malinovskog, nudi. Nikakvog kritičkog aparata i obilje štamparskih grešaka — šteta za ovako ambiciozan poduhvat.

ALEKSANDAR TIŠMA: »ŠKOLA BEZBOŽNIŠTVA«,

»Nolit«, Beograd 1978.

Piše: Vojislav Sekelj

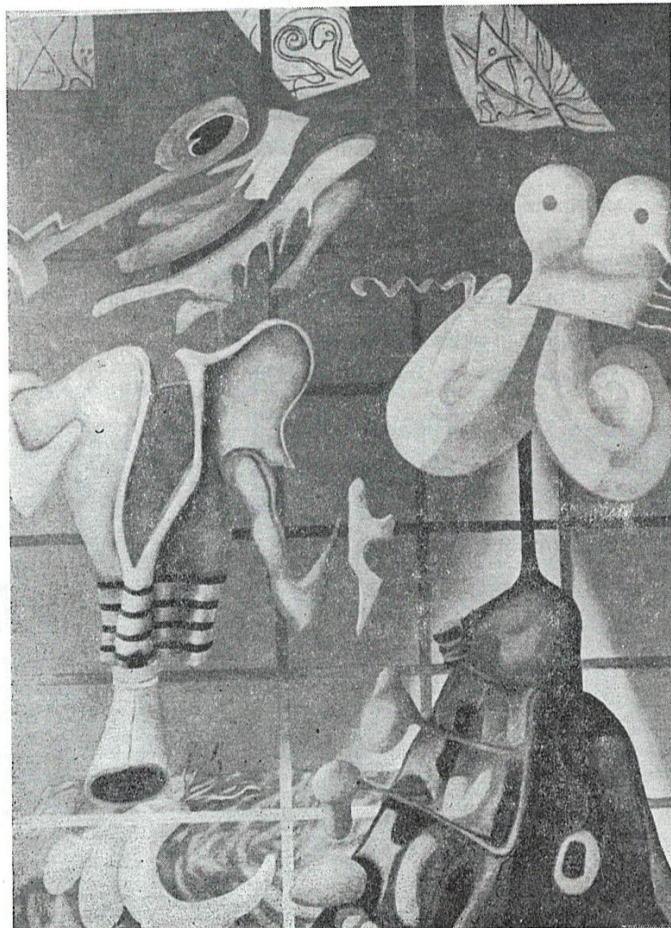
Prva rečenica u knjizi *Škola bezbožništva* ispisana je verzalom. Ne ističemo ovaj detalj na početku prikaza kao ključ za razumjevanje i penetriranje u književno-umjetničko djelo, već prevashodno želimo ukazati na složenost stvaralačkog prosedeja i majstorstvo kojim Aleksandar Tišma stvara. Slobodno možemo reći da je u prvoj rječenici dat zajednički nazivnik knjige oko kojega se grupiraju događaji i organizuje umjetničko djelo, odnosno zasniva njegovo estetsko trajanje. Knjigu tvore četiri, na prvi pogled različite i po tematici oprečne priče, međutim, ispod predmetno prikazivačkog sloja krije se rijetko konzistentna i monolitna cjelina, koja prilikom čitanja poprima oblik psihoanalize, noseći u sebi relevantne momente suvremenog čovjekovog bitisanja, uokvirenog u trouglu čija temena čine: frojdzizam, egzistencijalizam i marksizam.

Prva zajednička crta koja se venozno provlači kroz sve četiri priče je — rat, koji za Tišmu ima ulogu i značenje što ih je u antici imala sudbina. Drugo obilježje sviju priča je bolest, personificirana u nekoj ličnosti, a treća zajednička karakteristika s ulogom posebnog, preko kojega se opće [rat] i posebno [bolest] odnose, je brak, odnosno porodica. U tim okvirima i granicama je zadan čovjek, a s obzirom na to da ti odnosi i okolosti u velikom stepenu ne ovise od njega, on ih prima i zatiče kao nužnost. Tišma svoju pažnju u oblikovanju junaka, gde kompozicija ima značajno mesto, ne usmjerava ka oslobađanju od istih granica, već više da se čovjek naspram njih odredi.

SNEKA JE PROBUDILA GLAVOBOLJA. Ovom rečenicom počinje prva priča, a njenom metaoznačenim i značenjem smo počeli i ovaj prikaz, zato apostrofirajmo odmah da glavobolju Tišma ne uzima kao bolest, nego je ona unutrašnji mehanizam, određeno prirodno stanje s generalogijom, a sama priča razapeta je između iznenadnog nestanka i iznenadne pojave glavobolje. Činjenica da je glavobolja nestala Snek je stidno saopćio svojoj ljubavnici, i taj nestanak mu otvara pukotinu u horizontu opstojanja. O nenadnom povratku glavobolje Snek čuti, i ona ima su-

protro značenje, zatvara pukotinu, a na horizontu i dalje ostaje rat, koji mu siziofski otkriva da je on još uvijek on-Snek. (U priči *Škola bezbožništva* Dulić kroz čin spoznaje otkriva da je on, Dulić — bog). U tom suzdržljivo plašljivoj tonu saopćenje prestanku glavobolje je prvi impuls koji psihički determiniše fizičko življenje (katalepsija) Sneka, jer Ljiljani ga nije privukla ljubav nego bolest i smrt njenog muža. Tok bolesti koja se posle nestanka glavobolje javila, identičan je i ima istu liniju rasta, ne i razvoja kao i u inženjera Zorana Klajića. Pozadina, jer može biti govora samo o pozadini, ne i o uzroku bolesti, sadržajno je data; ratom, zatim smrću drugog čovjeka čija ga smrt do općinjenosti privlači i načinom tumačenja uzroka svoje bolesti; da ona potiče od zdrave osobe, u fizičkom dodiru s njom. Sama bolest, kao činjenično stanje, za Sneka ima antagonističku ulogu i goni ga na akciju. Bolest po značenju ima slične odredice koje je u ratu imao logor. Snek joj svjesno stremi, jer u njoj vidi jedini način da bar u smrti postane neko drugi — izgubiti svoje JA, kao trajno opterećenje življenja — i da se smrti približi (ako se njoj uopće može bilo kako približiti) ljudski, jer posle svih muka življenja smatra da na to ima pravo. Ali, istovremeno, bolest preti da ga pre vremena izda, otkrije i obilježi, analogija s ratom i prokletstvom rata je očita, za vrijeme rata, poslje bekstva ispred nacističke potere, problem pukog egzistiranja sveo se na formulu, ali suštinsku izmjenu ličnih isprava.

I prije nego što u priči saznajemo način na koji je Snek riješio atagonizam, Tišma ingeniozno prekida kazivanje na jednoj liniji fabule i upoznaje nas s prošlošću Sneka, tim kompozicijskim postupkom u gradnji priče, umjetničko djelo dobija čitavu gamu značenja. (A radi potpunog sagledavanja i dubljeg estetskog doživljaja, priče *Snek i Škola bezbožništva* moramo percepirati da su komplementarne). Sznajemo, dalje, da je Snek već jednom bio nesretno oženjen, da je bio u logoru zajedno sa ženom, a da je raščičavajući ruševine uspeo sretno pobeći — time je prošlost avetinjski prisutna i ona u potpunosti zakrivljuje i zaklanja horizont Snekovog života. Osnovni problem Sneka nije bolest, to je samo još jedno lukavstvo uma da zaobiđe puninu življenja, već kako se naspram vlastite prošlosti odrediti. Za vreme rata isti problem je prisutan u vidu gubljenja isprava, generacija, a u kontekstu priče ima značenje poniranja u još dalju prošlost (pitanje antisemitizma) i taj problem u ratnim uvjetima je rješiv i skopčan s tehnikom izmjene ličnih isprava (Miloje Saratić). Ali u miru grozota doživljenog rata je totalna i paralićki prisutna, biti i postati neko drugi je opterećeno u toj mjeri da gubljenje identiteta ima eshatološki valer, ali ne usljed osecanja grešnosti. Biti neko drugi u tuđoj smrti! Rješenje koje Snek iznalazi da tu antagonističku tenziju bolesti razreši, i da životu nađe neki smisao, ali ne i življenju, anlogan je onom rješenju u

budim beriša